

جغرافیای تاریخی شیراز

درسده‌های هفتم و هشتم هجری

مصطفی ندیم

دانشگاه شیراز

کتابخانه ملی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه: ندیم، مصطفی، ۱۳۴۹ -
- عنوان و نام پدیدآور: جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم هجری قمری؛ ندیم؛
- سرویراستار و ناظر علمی مجموعه: کاووس حسن‌لی؛ دستیار: هشتاد و نه: فرزانه معینی.
- مشخصات نشر: تهران: نشر خاموش، ۱۳۹۸.
- مشخصات ظاهری: ۴۱۲ ص: ۱۶/۵×۲۱/۵ س.م.
- فروست: مجموعه دو سده سختوری (زمینه و زمانه سختوری سعدی، خواجو و خط).
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۰۵-۸ دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۴۶-۹۹-۳؛ ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۴۶-۹۹-۳
- وضعیت فهرست نویسی: فیبا
- یادداشت: نمایه.
- موضوع: شیراز -- جغرافیای تاریخی -- قرن ۷-۸ ق.
- موضوع: Shiraz (Iran) -- Historical geography -- 13th-14th centuries
- موضوع: شیراز -- آثار تاریخی
- موضوع: Shiraz (Iran) -- Antiquities
- شناسه افزوده: کاووس، حسن‌لی، ۱۳۴۱ -
- شناسه افزوده: معینی، فرزانه، ۱۳۶۳ -
- رده‌بندی کنگره: DSK2.۹۷
- رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۶۳۲۲
- شماره کتابشناسی ملی: ۵۸۱۳۸۳۱

نشر خاموش

کتابخانه ملی و اسناد

کتابخانه ملی و اسناد

این مجموعه کتاب، نتیجه‌ی یکی از فعالیت‌های علمی «کرسی پژوهشی حافظ» است.

نام کتاب:	جغرافیای تاریخی شیراز
نویسنده:	دز سده‌های هفتم و هشتم هجری
سرویراستار و ناظر علمی:	دکتر سید ابوالقاسم فروزانی
مجموعه:	دکتر کاووس حسینی
دستیار پژوهشی مجری:	دکتر فرزانه معینی
ویرایش:	موسسه گنجینه (۱)
طرح جلد و صفحه‌آرایی:	چیدمان مسالین
چاپ و صحافی:	چاپ و صحافی
چاپ / شمارگان:	اول ۱۵۰۰ / ۱۱
شابک:	۹۷۸-۶۰۲-۹۹-۳
شابک دوره:	۹۷۸-۶۰۲-۹۹-۳
قیمت:	۷۰۰۰ تومان شومیز ۷۰۰۰ تومان جلد سخت
قیمت دوره:	۷۰۰۰ تومان شومیز ۷۰۰۰ تومان جلد سخت

تمامی حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است.

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴ | ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۳۰

www.khmooshpub.com | @khmooshpubch | www.khmooshpub.ir

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر،
منوط به اجازه‌کشی ناشری باشد.

مرکز پخش: پخش ققنوس، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، بن بست مبین، شماره ۴

تلفن: ۶۶۴۶۰۹۹ / ۶۶۴۰۸۶۴۰

مرکز پخش: بخش چشمه: بلوار دماوند، بعد از سه راه تهران پارس بلوار اتحاد، اتحاد ۱۱، پلاک ۸

تلفن: ۷۷۱۴۴۸۲۱ / ۷۷۱۴۴۸۰۸ / ۷۷۷۸۸۵۰۲

فروشگاه: کتابفروشی توس، خیابان انقلاب، نبش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸

تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

فهرست

۲۷.....	بهره‌ی نخست
۲۷.....	کلیات
۲۹.....	مقدمه
۳۳.....	حیات سیاسی شیراز در قرون ششم تا هشتم
۴۵.....	اختلاف در منابع به‌ویژه اختلاف در نام افراد و محل در آن‌ها
۴۶.....	تکرار گفته‌ها بدون تحقیق و بررسی
۴۶.....	محققان در آن دوره برخی از مکان‌ها را یکی دانسته‌اند
۴۶.....	شباهت نام برخی از بزرگان
۴۹.....	بهره‌ی دوم
۴۹.....	نقد و بررسی منابع
۵۲.....	منابع دست اول
۵۲.....	احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم
۵۴.....	تاریخ آل مظفر
۵۶.....	تاریخ و صاف

۵۸	سفرنامه‌ی ابن بطوطه
۶۱	شد الازار فی حط الاوزار عن زوار المزار
۶۲	شیرازنامه
۶۶	فارس نامه‌ی ابن بلخی
۶۹	کامل التواریخ
۷۰	ملتصم الاحباء خالصاً من الرباء
۷۱	راهب الهی
۷۳	نزهة القلوب
۷۵	منابع دست دوم
۷۵	رجع
۷۷	تاریخ روضة الف
۷۹	دستورالعمل
۸۱	فارسنامه‌ی ناه ری
۸۳	مجمع الانساب
۸۴	مطلع السعدین و مجمع البحر
۸۶	منتخب التواریخ
۸۷	منابع جدید
۸۷	اقلیم فارس، آثار تاریخی و اماکن باستانی فارس
۸۸	بزرگان شیراز
۸۹	بناهای تاریخی و آثار هنری جلگه‌ی شیراز
۸۹	تاریخ آل مظفر
۹۰	تاریخ بافت قدیم شیراز
۹۲	تاریخ شیراز، از آغاز تا ابتدای سلطنت کریم خان
۹۳	تاریخ عصر حافظ
۹۴	شیراز در روزگار حافظ، شکوهمندی شهر ایرانی در قرون وسطی

بهره‌ی سوم

مدخل‌های جغرافیای تاریخی شیراز در قرون هفتم و هشتم

۱۰۱	آب انبار
۱۰۳	آب‌خانه جعفرآباد
۱۰۳	آب رکن آباد
۱۰۵	آب سعدی

۱۰۶	آرامگاه
۱۰۷	آرامگاه باباکوهی
۱۰۹	آرامگاه احمد بن موسی (ع)
۱۰۹	شاه چراغ
۱۱۲	آرامگاه شیخ ابوزرعہ
۱۱۳	آرامگاه شیخ ابوشجاع
۱۱۳	آرامگاه خواجوی کرمانی
۱۱۴	آرامگاه سعدی
۱۱۵	آرامگاه شیخ سلم
۱۱۶	آرامگاه سیبویه
۱۱۶	آرامگاه شاه منذر
۱۱۷	آرامگاه سید شریب جرجانی
۱۱۷	آرامگاه شیخ مسالامه محمد صادق
۱۱۸	آرامگاه شیخ شمس
۱۱۸	آرامگاه علمدار
۱۱۹	آرامگاه عمادالدین منیر و زین العابدین شجاع
۱۱۹	آرامگاه ابوالسانب
۱۲۰	بازار
۱۲۳	بازار باغ نو
۱۲۴	بازار بوازان
۱۲۴	بازار کفش دوزان
۱۲۵	بازار مسگرها
۱۲۵	بازار میوه فروشان
۱۲۵	باغ
۱۲۸	باغ ارم
۱۲۹	باغ صبح آباد
۱۳۰	باغ طفا
۱۳۰	باغ قراچه
۱۳۱	برم دلق
۱۳۲	بقعه
۱۳۲	بقعه ی ابن خفیف
۱۳۴	بقعه ی بدلیه
۱۳۴	بقعه ی شیخ حسن کیا

۱۳۵	بقعه‌ی شیخ روزبهان بقلی
۱۳۸	بقعه‌ی زوکوب
۱۳۹	بقعه‌ی علی بن حمزه (ع)
۱۴۰	بقعه‌ی کسائی
۱۴۰	بقعه‌ی محمد بن موسی (سید میر محمد)
۱۴۱	بقعه‌ی مسعود بن مظفر بن محمد شیرازی
۱۴۱	بقعه‌ی مشهد حریصی
۱۴۲	بند
۱۴۳	بند اصغر
۱۴۵	در منظومه لاله رخ
۱۴۵	دف فاختان
۱۴۶	بند نصا
۱۴۶	پل
۱۴۶	پل چکنم
۱۴۷	تخت ضرابی
۱۴۸	تکیه
۱۴۹	تکیه‌ی چهل تنان
۱۵۰	تکیه‌ی هفت تنان
۱۵۱	تنگ
۱۵۱	تنگه‌ی الله اکبر
۱۵۲	تنگ سعدی
۱۵۳	حصار شهر
۱۵۵	حظیره
۱۵۵	حظیره‌ی ابوالحسن کردویه
۱۵۷	حظیره‌ی شیخ احمد
۱۵۸	حظیره‌ی مولانا روح الدین محمد بن ابی بکر یلدی
۱۵۸	حظیره‌ی فرید الدین روزبهان
۱۵۸	حظیره‌ی شمس الدین صفی
۱۵۹	حمام
۱۶۰	حمام کردوجین
۱۶۰	حوض ماهی
۱۶۱	خانقاه

۱۶۳	خانقاه شیخ ابراهیم بوریایی
۱۶۳	خانقاه شیخ جمال الدین حسین بن محمد معروف به سرده
۱۶۴	خانقاه رکن الدین
۱۶۶	خانقاه شیخ شهاب الدین
۱۶۷	خانقاه فقیه صائن الدین
۱۶۷	قائه شیخ عزالدین مسعود
۱۶۷	خانقاه شیخ نجیب الدین علی بن بزغش
۱۶۹	خانه‌ی امیر بهلول
۱۶۹	والسب
۱۷۱	دارالشفا
۱۷۳	دارالشفا اتاک مظفر الدین قتلخ خان ابوبکر بن سعد بن زنگی
۱۷۳	دارالشفا شی شاه
۱۷۳	دارالحديث
۱۷۳	در
۱۷۳	در خدش
۱۷۴	دروازه‌ها
۱۷۵	دروازه‌ی اصطرخر
۱۷۷	دروازه‌ی باب نو
۱۷۷	دروازه‌ی باغ نو
۱۷۷	دروازه‌ی بند آستانه
۱۷۸	دروازه‌ی بیضا
۱۷۸	دروازه‌ی خدش
۱۷۸	دروازه‌ی دراک موسی
۱۷۹	دروازه‌ی سلم
۱۸۰	دروازه‌ی سعادت
۱۸۰	دروازه‌ی شوشتر
۱۸۰	دروازه‌ی غسان
۱۸۰	دروازه‌ی فسا
۱۸۱	دروازه‌ی قرآن
۱۸۲	دروازه‌ی کازرون
۱۸۲	دروازه‌ی کوار
۱۸۲	دروازه‌ی شهر
۱۸۳	دروازه‌ی مهنذر

۱۸۴	 دروازه‌ی موردستان
۱۸۴	 رباط
۱۸۵	 رباط شیخ ابراهیم کرجی
۱۸۵	 رباط آیش خاتون
۱۸۶	 رباط شیخ ابوبکر برگر
۱۸۷	 رباط اتابک زنگی بن مودود
۱۸۷	 رباط شیخ افضل الدین
۱۸۷	 رباط امینی
۱۸۷	 رباط شیخ بهاء الدین محمد
۱۸۸	 رباط جلالت بن طیار
۱۸۸	 رباط بن
۱۸۸	 رباط بن دروازه‌ی کازرون
۱۸۹	 رباط سردور
۱۸۹	 رباط سعید الدین بانی
۱۸۹	 رباط ضیائیہ
۱۹۰	 رباط
۱۹۰	 شیخ فخر الدین احمد بن شمس الدین بن نوری
۱۹۰	 رباط قطب الدین ایچی
۱۹۲	 رباط مقاریضی
۱۹۲	 رباط فقیه نجم الدین محمود
۱۹۵	 رود خرم‌دره
۱۹۷	 زاویه
۱۹۸	 زاویه‌ی شیخ شمس الدین سستانی
۲۰۰	 زاویه‌ی شیخ صالح زرکوب
۲۰۰	 زاویه‌ی سید نصره الدین
۲۰۰	 سقاییه
۲۰۱	 صحرا
۲۰۳	 صحرای جعفرآباد
۲۰۴	 صحرای قاضی
۲۰۴	 صحرای مصلی
۲۰۶	 طاق
۲۰۷	 طاق کسری شاه ابواسحق اینجو

۲۰۸.....	فتح آباد
۲۰۹.....	قبل خانہ ی عضدی
۲۱۱.....	قبرستان
۲۱۴.....	قبرستان ام کلثوم و شیرویه
۲۱۷.....	قبرستان باغ نو
۲۱۷.....	قبرستان باہلیہ
۲۱۸.....	قبرستان دارالسلام
۲۱۹.....	قبرستان عتیق
۲۲۰.....	قبرستان شیخ کبیر
۲۲۲.....	قبرستان مصلی
۲۲۳.....	قلعہ
۲۲۵.....	قلعہ ی پھندر
۲۳۰.....	قنات
۲۳۱.....	قنات رنگی
۲۳۱.....	قنات سعدی
۲۳۲.....	کاخ
۲۳۴.....	کاخ شاہ شیخ ابواسحاق
۲۳۴.....	کاخ جلال الدین مسعود شاہ
۲۳۵.....	کاخ قراچہ
۲۳۶.....	کوچہ
۲۳۶.....	کوچہ ی باغ
۲۳۶.....	کوچہ ی برمکیان
۲۳۶.....	کوچہ ی ترک
۲۳۷.....	کوچہ ی دشتک
۲۳۷.....	کوچہ ی زندان
۲۳۸.....	کوچہ ی سختویہ
۲۳۸.....	کوچہ ی سنیک
۲۳۹.....	کوچہ ی سنگی
۲۳۹.....	کوچہ ی شیراز
۲۴۰.....	کوچہ ی معرفین
۲۴۰.....	کوہ
۲۴۲.....	کوہ ی کوشی

۲۴۲		کوه برم دلك
۲۴۲		کوه چهل مقام
۲۴۳		کوه دراک
۲۴۴		کوه مشرقی
۲۴۴		گازرگاه
۲۴۴		گنبد
۲۴۵		نهاروی دیو
۲۴۷		مجموعه بناها
۲۴۷		بناهای اتابک مظفرالدین ابوبکر بن سعد بن زنگی
۲۵۱		بناهای اتابک مظفرالدین ابوشجاع سعد بن زنگی
۲۵۲		بناهای امیر فرهاد بن ابوبکر وزیر
۲۵۳		بناهای امیر مقرب الدین وزیر
۲۵۴		بناهای تاج الدین وزیر
۲۵۵		بناهای ستقر بن موروود
۲۵۷		بناهای مجدالدین رومر
۲۵۷		محلات
۲۶۰		محله‌ی ایمن آباد
۲۶۰		محله‌ی باغ
۲۶۱		محله‌ی باغ قتلغ
۲۶۱		محله‌ی باغ نو
۲۶۲		محله‌ی بال رود
۲۶۳		محله‌ی بال گت
۲۶۴		محله‌ی خداش
۲۶۴		محله‌ی دباغ‌ها
۲۶۵		محله‌ی درب اصطخر
۲۶۵		محله‌ی درب سلم
۲۶۶		محله‌ی دربندان
۲۶۶		محله‌ی در خفیف
۲۶۷		محله‌ی دروازه‌ی کازرون
۲۶۸		محله‌ی دژک
۲۶۹		محله‌ی دشتک
۲۶۹		محله‌ی سختویه
۲۷۰		محله‌ی سراجان

۲۷۱.....	مجله‌ی سرپولک
۲۷۱.....	مجله‌ی شیراز
۲۷۲.....	مجله‌ی قاضی
۲۷۲.....	مجله‌ی گنج‌پژان
۲۷۲.....	مجله‌ی نامدار
۲۷۲.....	مدرسه
۲۷۴.....	مدرسه‌ی اناپک منگوبرس
۲۷۴.....	مدرسه‌ی امیرصدرالدین
۲۷۵.....	مدرسه‌ی امینی
۲۷۶.....	مدرسه‌ی پنجیر
۲۷۶.....	مدرسه‌ی بی دختران
۲۷۷.....	مدرسه‌ی ناشی‌خا
۲۷۸.....	مدرسه‌ی عبداللہ
۲۷۸.....	مدرسه‌ی خاتون ردورس
۲۷۹.....	مدرسه‌ی رضویه
۲۸۰.....	مدرسه‌ی زاهدیه
۲۸۰.....	مدرسه‌ی سادات
۲۸۲.....	مدرسه‌ی سامیه
۲۸۲.....	مدرسه‌ی شریفی
۲۸۳.....	مدرسه‌ی عضدی
۲۸۴.....	مدرسه‌ی عمید
۲۸۵.....	مدرسه‌ی فزاری
۲۸۷.....	مدرسه‌ی قراچه
۲۸۷.....	مدرسه‌ی قوامیه
۲۸۹.....	مدرسه‌ی کیاپیه
۲۸۹.....	مدرسه‌ی لالا
۲۸۹.....	مدرسه‌ی مجدیه
۲۹۱.....	مدرسه‌ی مسعودیه
۲۹۱.....	مدرسه‌ی مشرفی
۲۹۲.....	مدرسه‌ی ملک‌خاتون
۲۹۲.....	مدرسه‌ی نجیبیه
۲۹۲.....	مدرسه‌ی نصیریه
۲۹۳.....	مسجد

۲۹۴	مسجد باغ نو.....
۲۹۵	مسجد باهلیان.....
۲۹۵	مسجد بغدادی.....
۲۹۶	مسجد جامع عتیق.....
۳۰۰	مسجد جامع نو.....
۳۰۲	مسجد جنازه.....
۳۰۵	مسجد حاجی رکن الدین.....
۳۰۵	مسجد حاجی علی عصار.....
۳۰۶	مسجد نامدار.....
۳۰۷	منار.....
۳۰۸	میدان.....
۳۰۹	میدان سعادت.....
۳۱۱	تبارشناسی.....
۳۱۱	اتابکان سلجوقی.....
۳۱۱	فضلویه.....
۳۱۱	رکن الدوله خمارینگین.....
۳۱۱	جلال الدین چاولی سقاویه.....
۳۱۲	اتابک قراجه.....
۳۱۲	اتابک منکوبرس.....
۳۱۲	اتابک بوزابه.....
۳۱۲	سلطان ملک شاه.....
۳۱۲	اتابکان سلغری.....
۳۱۲	ستقرین مودود سلغری (۵۴۳ تا ۵۵۷ ق.).....
۳۱۳	اتابک زنگی بن مودود (۵۵۷ تا ۵۷۱ ق.).....
۳۱۳	اتابک تکه بن زنگی (۵۷۱ تا ۵۹۱ ق.).....
۳۱۳	اتابک سعد بن زنگی (۵۹۱ تا ۶۲۳ ق.).....
۳۱۴	اتابک سعد بن ابوبکر بن سعد.....
۳۱۴	اتابک محمد بن سعد بن ابوبکر بن سعد (۶۵۸ تا ۶۶۶ ق.).....
۳۱۴	اتابک محمد شاه بن سلغرشاه بن اتابک سعد بن زنگی.....
۳۱۴	لجوق شاه بن سلغرشاه بن اتابک زنگی.....
۳۱۴	اتابک آبش خاتون (۶۶۲ تا ۶۸۴ ق.).....
۳۱۵	حکمرانی امرای مغول.....

۳۱۵	انکیانو
۳۱۵	امیر سوغنجاق
۳۱۵	حکمرانی سعدالدوله یهودی
۳۱۵	حکمرانی شیخ الاسلام جمال الملة والدين ابراهيم ابن شيخ محمد طیبی
۳۱۷	آل اینجو
۳۱۸	آن صمد
۳۲۱	کتاب

www.ketab.ir

مقدمه‌ی سرویراستار و ناظر علمی مجموعه

در یکی از روزهای تابستان ۱۳۹۶ آقای ناصر حسینی (که اوراپیش‌تر نمی‌شناختم) با من تماس گرفتند و درباره‌ی همکاری برای ساخت فیلمی در پیوند با سعدی، خواجه و حافظ گفت‌وگو کردند و برای مشورت دیدنی‌های چند و چون آن کار، درخواست کردند تا دیداری داشته باشیم. قرار دیدار برای فای‌ای آن روز گذاشته شد. آقای حسینی زمان مقرربه دفترکار من در بخش فارسی دانشگاه شیراز آمدند و پس از معرفی بنیاد خیریه‌ی فرهنگی صدر هاشمی نژاد و فعالان‌های فرهنگی و آموزشی آن، درباره‌ی تصمیم آن بنیاد برای ساخت مجموعه‌ای تلویزیونی (سربال ۹۰ قسمتی و فیلم سینمایی) درباره‌ی سعدی و حافظ توضیح دادند و درخواست کردند مسئول علمی و پژوهشی این مجموعه را بپذیرم. توضیحات آقای حسینی و تأکید او بر ساخت اثری شاخص، فاخر و عظیم در سطح آثار بین‌المللی و آمادگی کامل بنیاد صدر برای تأمین هزینه‌های تولید و ساخت آن، برای کسی مانند من که دلبسته‌ی چنین اقدامات بزرگ فرهنگی هنری هستم، برانگیزاننده

بود؛ اما به دلیل تردیدی که در تحقق این گونه رویاها داشتم و تا آن روز نیز نامی از آن بنیاد نشنیده بودم، نتوانستم سخنان شوق‌انگیز او را جلدی بگیرم. پی‌گیری‌های آغازین آقای حسینی، باعث شد نشست‌های دوجانبه‌ی ما در پاییز و زمستان ۱۳۹۶ ادامه یابد. در این نشست‌ها درباره‌ی ابعاد مختلف طرح و سازوکارهای اجرایی آن ساعت‌ها گفت‌وگو کردیم و من کم‌کم احساس کردم فرصتی مغتنم پیش آمده که می‌توان از آن برای پژوهشی شایسته بهره برد و آثاری را برای آیندگان به یاد آورد. در همین مدت قرار شد در آن مجموعه‌ی نمایشی به خواجوی کرمانی نیز پرداخته شود. از همین رو پیشنهاد کردم به جای عنوان بلند «طرح سریال ۹۰ قسمتی سیدی» به «اجو و حافظ» عنوان کوتاه‌تری چون: «طرح خورشیدهای سه‌گانه» جایگزین شود که شد.

در نشست‌های نخستین ضرورت پژوهشی مستقل، دقیق، علمی، گسترده و همه‌جانبه برای این‌گو، از آن‌جا که کردم و آقای حسینی در همه‌ی موارد با من اظهار هم‌نظری می‌کردند. با توجه به این که تهیه‌ی چنین مجموعه‌ی نمایشی، چنانچه به شایستگی صورت گیرد به خوبی انجام پذیرد، اقدامی بسیار ارزشمند خواهد بود، بالاخره مسئولیت پژوهش این اثر را - به شرط اختیار کامل در مرحله‌ی پژوهش - در بهمن ماه ۱۳۹۶ پذیرفتم.

سپس با بسیاری از متخصصان و صاحب‌نظران گفت‌وگو کردم تا طرح کلی (نقشه‌ی راه) را تدوین کنم. می‌توانستم از پژوهش‌های پیشین خودم استفاده و متنی تازه را بازتولید کنم؛ برای نمونه می‌شد متن کتاب «رباعیه‌ی صبح» (بازشناسی زندگی و سخن سعدی) و کتاب «چشمه‌ی خورشید» (بازشناسی زندگی و سخن حافظ) را که پیش از این نوشته بودم و منتشر شده است، و اتفاقاً ترجمه‌ی هر دو کتاب هم چاپ شده است، با گسترش برخی فصل‌ها و تغییراتی در فصل‌های دیگر آماده کرد و برای نگارش فیلم‌نامه تحویل داد؛ اما این کار را نکردم. به نظرم رسید شایسته‌تر آن است که کاری متفاوت صورت پذیرد تا دستاورد این پژوهش به سرنوشت پژوهش‌هایی که برای سریال‌ها و فیلم‌های دیگر انجام گرفته، دچار نشود که به‌گونه‌ی «یک بار مصرف»، تنها برای همان مقصود خاص،

قابل بهره‌برداری است. از همین رو تصمیم گرفتم با بهره‌گیری از توان همکاران دیگر و با سفارش تألیف به آن‌ها زمینه‌ی تولید آثاری مستقل و تازه را فراهم آورم؛ تا این آثار هم متن‌هایی مناسب برای تدوین فیلم‌نامه و ساخت این سریال باشند و هم مرجعی جامع برای هرگونه تحقیق و بهره‌برداری دیگر که به این موضوعات در آینده مربوط می‌شوند. در این صورت حتی اگر تهیه‌کنندگان و سازندگان فیلم به هر دلیل از تصمیم خود بازگردند و ساخت این سریال و فیلم به نتیجه نرسد، مجموعه‌ای از کتاب‌های ارزشمند تولید و به مردم فرهنگ و ر کشور پیش کش می‌شد.

برای کمک به فیلم‌نامه‌نویس، کارگردان و سازندگان مجموعه‌ی نمایشی یادشده، بی‌گمان باید اطلاعات مورد نیاز آن‌ها از جمله موارد زیر، براساس منابع معتبر (قدیم جدید)، گردآوری، بازخوانی و تدوین می‌شد:

■ بررسی سده‌های هفتم و هشتم (دوران زندگی سعدی، خواجو و حافظ) و بازنمایی تصویری نزدیک به واقعیت از جامعه در این دو قرن با شناسایی و معرفی طبقات مختلف جامعه و چگونگی ارتباط آن‌ها با یکدیگر؛ تا از این راه، چگونگی ارتباط شاعران سه‌گانه با طبقات و گروه‌های مختلف جامعه، به‌ویژه دستگاه‌ها و خاندان‌های حکومتی، روشن‌تر شود.

■ بازشناسی سیر زندگی هر کدام از این سه شخصیت با دورهبندی آن و معرفی شخصیت‌های ادبی، علمی، دینی، فلسفی، عرفانی و... که با این شاعران هم‌دوره بوده‌اند.

■ بررسی جغرافیای تاریخی شهرهای شیراز و کرمان در سده‌های هفتم و هشتم (بازارها، محله‌ها، مساجد، مدارس، بیمارستان‌ها، زرتک‌ها و...) و عناصر گوناگون فرهنگ مردم شیراز و کرمان در سده‌های هفتم و هشتم (شناسایی انواع آیین‌ها، باورها، پوشش‌ها، داروها، غذاها، ظروف، ابزار جنگی، لوازم و شیوه آرایش و...)،

بر پایه‌ی آنچه گفته شد بر آن شدم تا یک مجموعه کتاب را طراحی کنم و به یادگار بگذارم، حتی اگر سفارش‌دهندگان با چنین اقدامی موافق نباشند، پس از

گفت‌وگوهایی تخصصی با برخی از دوستان همدل، موضوعات اصلی پژوهش تعیین گردید و سفارش تألیف داده شد که حاصل آن (به ترتیب الفبا)، آثاری است:

۱. تاریخ اجتماعی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر هادی پیروزان، دانش‌آموخته‌ی تاریخ دانشگاه شیراز).

۲. تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی کرمان در عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۳. تاریخ و شمشیر؛ شیراز کانون مهم سیاسی و نظامی در سده‌های هشتم و نهم هجری. (مؤلف: دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، استاد گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۴. جغرافیا، تاریخی شهر کرمان در دوران میانه: عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۵. جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر مصطفی ندیم، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۶. زندگی حافظ شیرازی؛ برپایه‌ی آثار و منابع تاریخی دیوان. (مؤلف: آقای منصور پایمرد، حافظ پژوهر، مدرس کلاس‌های مرکز حافظ‌شناسی).

۷. زندگی خواجهی کرمانی (مؤلفان: آقای دکتر محمد صادق بصیری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه باهنر کرمان و خانم دکتر نازنین غفاری).

۸. زندگی سعدی شیرازی. (مؤلف: دکتر جواد بشری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران).

۹. فرهنگ عامه در آثار خواجه‌ی کرمانی. (مؤلف: دکتر محمدرضا صرّفی، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۱۰. فرهنگ مردم شیراز در دوره‌ی سعدی و حافظ. (مؤلفان: دکتر فرزانه معینی، دکتر مدینه کرمی و دکتر انسیه هاشمی، دانش‌آموختگان زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز و دکتر ابراهیم اکبری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت).

۱۱. سده‌ی شکسته؛ شناخت‌نامه‌ی مختصر بزرگان نامدار شیراز فارسی در سده‌های هفتم و هشتم هجری. (مؤلف: دکتر مهدی قاموری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی یاسنج).

جز موارد یادشده، «نمایه‌ی کتاب‌شناسی و مآخذ پژوهی سده‌ی هفتم و هشتم» و «اعلام تاریخی و جغرافیایی استان ساسانی» نیز از موضوعات پژوهشی بود که به دلایلی به مرحله‌ی نهایی نرسید. در مآخذ طراحی موضوعات و نگارش آن، ارتباط من با سفارش‌دهندگان اولیه، بارها دچار نوسان و وقفه‌های طولانی می‌شد، شرح این هجران و این خون جگر / این زمان بگذشت و رها شد، از همین رو برنامه‌ها را در مرکز حافظ‌شناسی پی‌گیری کردیم و قراردادهای تألیف با مآخذان محترم را در برگه‌های رسمی با سربرگ آن مرکز تنظیم کردیم تا تعهد آن را را در دست گرفته باشیم و خوشبختانه به همه‌ی تعهداتم در برابر این بزرگواران (معمولاً زودتر از موعد) مقرر) عمل کردم.

در مدت پژوهش، مؤلفان محترم برای همگامی با دیگر پژوهشگران گروه، نتایج پژوهش‌های خود را مرحله‌به‌مرحله گزارش می‌کردند و برای هماهنگی و هدایت مسیر تحقیقات نشست‌های گوناگون برگزار می‌شد؛ همچنین برای سرعت بخشیدن و سامان دادن به بخشی از کار، به‌ویژه در پژوهش مربوط به فرهنگ مردم شیراز در سده‌ی هفتم و هشتم و آثار سعدی و حافظ، برنامه‌نویسی

و تولید یک نرم‌افزار به آقای دکتر احسان رئیسی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان) سفارش داده شد. این نرم‌افزار نیز پس از چندین جلسه گفت‌وگو تهیه شد و گروه پژوهشی فرهنگ مردم شیراز کار خود را در قالب همین نرم‌افزار سامان دادند.

در میانه‌های کار بود که متوجه شدم طرح ساخت سریال، از پیشنهاد‌های آقای سید تقی سهرابی، مدیر صدا و سیمای مرکز فارس به بنیاد یاد شده بوده است؛ همین‌رو در پیوند با چگونگی این طرح و آینده‌ی آن چندین نشست گفت‌وگو نیز با ایشان برگزار شد.

پس از پایان این تحقیقات، گزارش همه‌ی پژوهش‌ها که در قالب کتاب تهیه شده بود، بررسی و برای تکمیل کار و ارزیابی به داوران متخصص سپرده شد؛ سپس مؤلفان محترم نیز با برپایه‌ی پیشنهاد‌های اصلاحی داوران بازخوانی و اصلاح کردند. کتاب‌ها برای ویرایش و هم‌سان‌سازی به گروه ویراستاری گنجینه (زیر نظر خانم الهام خواست‌خدا) سپرده شد تا برای انتشار آماده شود. گروه ویراستاری برپایه‌ی شیوه‌نامه، کتاب‌ها را ویرایش کردند؛ اما در مواردی اندک نیز به خواست مؤلفان که هم‌سان با شیوه‌نامه نباشد، گردانیدند.

امروز که این پژوهش ارزنده سامان یافته و به همه‌ی دشواری‌ها و فراز و فرودهایش، که به‌تراست بدان نپردازم، به پایان رسیده است، بسیار خوشبخت و خرسندم که با تلاشی دوساله مجموعه‌ای از آثار ارزشمند، هم‌چون دانشنامه‌ای کاربردی، فراهم آمده و در اختیار خوانندگان و خواهندگان آن قرار گرفته است. این مجموعه‌ی ارزشمند که اکنون با نام «دوسده سخنوری» انتشار می‌یابد، برگ زرین دیگری است که بر کارنامه‌ی فرهنگی و علمی مردم شیراز و کرمان افزوده می‌شود.

در پایان از آقای مهدی حسینی که پیشنهاد نخستین را دادند و از آقای مجید شمس‌الدین، مدیر محترم نشر خاموش، که در مراحل فرجامین (مرحله‌ی ویراستاری) از این مجموعه باخبر شدند و با اشتیاق به انتشار آن همت گماشتند، سپاس‌گزارم و خود را وام‌دار همه‌ی بزرگوارانی می‌دانم که از آغاز تا انجام این کار،

به شیوه‌های گوناگون همکاری و دستگیری کرده‌اند. اگر یادکرد نام همه‌ی آن‌ها ممکن نباشد، از یادکرد سپاس انگیز نام این عزیزان که در جایگاه‌های مختلف (مؤلف، داور، مشاور، ویراستار، صفحه‌آرا و...) همراهی کرده‌اند، ناگزیریم؛

خانم‌ها: سحرپور مهدی زاده، دکتر صدیقه جابری، مهناز جوکاری، دکتر فهیمه حیدری، الهام خواست خدایی، صبا دباغ‌منش، دکتر منیژه عبداللهی، دکتر نازنین غفاری، دکتر مدینه کرمی، دکتر فرح نیازکار، دکتر انسیه هاشمی و به‌ویژه دکتر فرزانه مدینی که با همدلی همیشگی و همراهی ستودنی خود، هماهنگ‌کننده و سالن دهنده‌ی بسیاری از امور بودند.

واقاران: دکتر رابع اکبری، دکتر نصرالله امامی، دکتر حسن باستانی راد، دکتر جواد بشی، دکتر محمدصادق بصیری، منصور پایمرد، دکتر هادی پیروزان، دکتر محمد اسداللهی، دکتر مجتبی خلیفه، دکتر اصغر دادبه، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر احسان ریسی، دکتر جمشید روستا، ایرج زبردست، سید تقی سهرابی، دکتر محمد رضا صفری، دکتر مهدی فاموری، دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، علی قادری، دکتر محمد حسین کریمی، دکتر کهان کمالی سروستانی، مهندس حسن محبوب فریمانی، دکتر محمود مری، سید محمد حسن نبوی زاده، دکتر اکبر نبوی، دکتر مصطفی ندیم، محمد نظری، مجید نیک‌پور و مسعود هوشیاری.

کاووس سزایی

تابستان ۱۳۹۰